

14. *Рогова, П.* Шляхи становлення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнського науково-інформаційного центру освітянської галузі України / Павла Рогова // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Вирій, 2006. – С. 8–21. – Бібліогр.: 5 назв.

15. *Ручимская, Е. М.* Алфавитно-предметный указатель: не переводить, а создавать наново / Е. М. Ручимская // Библиография. – 2001. – № 3. – С. 56–60.

16. *Сборник основных российских стандартов по библиотечно-информационной деятельности* / сост.: Т. В. Захарчук, О. М. Зусьман. – СПб. : Профессия, 2005. – 547 с.

17. *Статут Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*: затв. постановою Президії АПН України від 19 лют. 2004 р. // Організаційно-управлінські документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України (2000–2005 рр.) [Електронний ресурс] / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Електрон. дані (1 файл). – К., 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD–R).

18. *Цыцурина, Г. Ф.* И традиционный, и электронный: размышления у каталогов / Г. Ф. Цыцурина // Библиография. – 2001. – № 3. – С. 13–14.

19. *Ярошенко, Т.* Управління колекціями електронних журналів: нова роль бібліотек у створенні інформаційного освітньо-наукового простору України / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2005. – № 4. – С. 14.

УДК 37(059)

Л. І. Ніколюк, наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ: КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

У статті стисло подано історію створення календарів від античних часів до сучасності. Досліджено роль, мету і основні завдання «Календаря знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки», який видає Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, в інформаційному забезпеченні фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України. Проаналізовано низку «Календарів ...» (2002–2007 рр.) щодо обсягу інформації, формування записів подій,

біографічних довідок тощо, а також перспективні напрями в подальшій роботі над виданням.

Ключові слова: *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, календар, інформаційне видання, рекомендаційний бібліографічний посібник, персоналія, національна система освіти.*

Календар – одна з важливих складових людської культури. Потреба вимірювати окремі проміжки часу, а отже винаходити календарі, виникла у людей вже на світанку цивілізації. Календар розглядається у двох значеннях: по-перше, календар – це система лічби тривалих проміжків часу з поділом їх на коротші періоди – роки, місяці, тижні, дні, які ґрунтуються на періодичності явищ природи, пов'язаних із рухом небесних світил; по-друге, календар – друковане видання, яке містить відомості про рік, місяці, дні тижня, основні свята, інколи – астрологічні дані. Термін «календар» походить від латинського слова «*caleo*» (проголошую) і «*calendarium*» (боргова книга). Перше нагадує про те, що у Стародавньому Римі початок кожного місяця й року урочисто проголошувався жерцями. Друге – що першого числа місяця, а особливо року, було прийнято сплачувати борги й відсотки за них [5, с. 3].

Досить давня традиція ведення календарів у нашого народу. Рукописні книжкові календарі, в яких зазначалося, що можна, а чого не можна робити у певну пору, містилися вже у Святославовому «Ізборнику» 1075 року. Пізніше укладалися рукописні та друковані святці, мартирологи, прологи, мінеї, місяцеслови, календарі-альманахи тощо. Певну роль відіграли календарі у просвітницькому русі. Народ за ними навчався грамоті, черпав відомості про ведення господарства, вів облік днів та ін. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Росії особливе місце займали календарі, надруковані видавництвом Івана Дмитровича Ситіна (1851–1934), які слугували цілям народної просвіти, несли інформацію для простого люду. Календарі педагогічного напрямку видавали здебільшого до нового навчального року, зокрема «Календарь для учителей», укладений М. Герасимовим на 1889–1890 навчальний рік. Досить широко представлена бібліографія праць у галузі педагогічної науки в «Учительском календаре-справочнике на 1911–1912 учебный год» [1, с. 21] та «Календаре-справочнике и записной книжке педагога на ... год» (1927, 1928, 1929) [4] та ін. За радянської влади календарі педагогічного спрямування видавалися

як всесоюзні, так і республіканські. Вони мали освітнє, культурне й виховне значення і призначалися для вчителів, школярів, дітей дошкільного віку.

За конструкцією розрізняють чотири види друківаних календарів: таблиць-календар, відривний, перекидний і календар книжкового типу [7, с. 277]. Різновидом календаря книжкового типу є календар знаменних і пам'ятних дат, який містить вибіркового перелік днів року, пов'язаних із пам'ятними подіями, та відомості про ці події [7, с. 277–278]. Календарі знаменних і пам'ятних дат займають особливе місце серед різних видів і тинів інформаційних та бібліографічних видань. Поєднання фактографічних і бібліографічних відомостей, універсальність змісту, періодичність виходу друком робить їх цінним джерелом інформації, корисним і необхідним для найширшого читацького загалу. Такі календарі видає Національна парламентська бібліотека України [6, с. 17], Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека, бібліотеки ВНЗ [2] та інші книгозбірні.

До рекомендаційних посібників належать календарі знаменних і пам'ятних дат краєзнавчого змісту. Укладачі цих видань велику увагу приділяють визначним діячам, невідомим донедавна подіям місцевої історії і культури. Таким прикладом може бути «Календар краєзнавчих пам'ятних дат» (2003–2007 рр.), який видається Закарпатською обласною універсальною бібліотекою [3].

Особливе призначення має «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки» (далі – «Календар»), який видається ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Він є важливим рекомендаційним посібником для інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України. Мета видання – допомогти педагогічним і науково-педагогічним кадрам, студентам, бібліотекарям освітянських книгозбірень у плануванні роботи; надати компетентну інформацію всім, хто у своїй діяльності потребує відомостей про ту чи іншу подію або особу; подати хронологічний перелік визначних дат з історії педагогіки і психології, як вітчизняної, так і світової. «Календар» відтворює визначні періоди українського просвітницького руху від давніх часів до сьогодення, розкриває забуті або вилучені в радянський час події з історії української освіти, навчальних закладів,

бібліотек галузі, відомих особистостей у сфері шкільництва, педагогіки, психології та інших наук. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала «Календар» у 2002 р., хоча свою історію він веде ще з часів існування Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України (1993–1999), яка розміщувалася у Київському будинку вчителя (нині Філія № 1 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Підготовку і видання «Календаря» продовжили у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2002 р., який друкувався (помісячно) в газетах «Освіта» і «Шкільний світ». У 2002 р. укладачем переосмислено цільове й читацьке призначення видання, що було відображено у його назві – «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки». «Календар» на 2003 рік повністю надрукувала в 2002 р. газета «Освіта України» (25 жовт. № 85). Нині видання щорічно друкується на шпальгах періодичних видань «Шкільний світ» (наклад – 5 тис.), «Шкільна бібліотека плюс» (наклад – 1 тис.) та ін. і надходить до установ АПН України, шкільних бібліотек і бібліотек освітянської галузі України. Календар також оприлюднюється на веб-сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (www.library.edu-ua.net) під рубрикою «Науково-інформаційна діяльність».

«Календар» упродовж 2003–2007 рр. готувався в межах наукового проекту «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі» (наук. керівники: В. І. Лутовинова, канд. іст. наук, Т. В. Добко, канд. іст. наук), яким передбачено розробку теоретико-методичних та організаційних засад науково-інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України, створення вторинної продукції – бібліографічної, реферативної, оглядово-аналітичної з актуальних питань педагогічної науки, освіти і практики. «Календар», як різновид рекомендаційних бібліографічних посібників, у межах НДР зазнав якісних змін, які ґрунтуються на методико-практичних підходах І. Климишина, В. Кононенко, Т. Мосіної, В. Патоки, Л. Пономаренко щодо підготовки видань цього типу. Якщо порівняти «Календарі» 2002, 2003 рр. із випусками останніх років, то можна помітити, що обсяг інформації зріс на 70%: 2002 р. – 450 дат; 2003 р. – 458 дат; 2006 р. – 610 дат; 2007 р. – 768 дат.

Змінено та вдосконалено структуру описів ювілейних дат персоналій і подій. Укладач намагається відійти від стислого енцикло-

педичного стилю подання фактів життя й діяльності конкретної людини, висвітлити життя і творчість особистостей у доступній формі так, щоб стало зрозумілим, завдяки чому певна постать носідає справді почесне місце з-поміж інших. На підтвердження цього подаються основні наукові праці чи літературні твори особистості. Від часу заснування структура видання залишається незмінною. «Календар» складається із трьох розділів:

I. Визначні дати року.

Ювілеї відомих особистостей і визначні події подано у цьому розділі без точних дат (числа й місяця), які з певних причин не встановлено (незалежно від укладача). Окремо виділені ювілейні дати виходу друком книг видатного українського педагога Василя Сухомлинського (1918–1970), ім'я якого з гордістю носить ДНПБ України з 2003 року. Щорічно міжнародні організації, законодавча й виконавча влада України здійснюють ряд заходів із вшанування визначних подій і особистостей, оголошуючи тематику року. Ці дати подаються у «Календарі» на початку розділу I.

II. Перелік визначних і пам'ятних дат за місяцями.

Розділ містить відомості про річниці пам'ятних подій (історичних, політичних, у галузі освіти та ін.), дані про заснування педагогічних часописів, освітніх закладів, наукових установ, бібліотек освітянської галузі тощо, про видатних ювілярів (історичних осіб, педагогів, учителів-новаторів, діячів науки і культури, політиків), а також дати основних міжнародних, державних та церковних свят.

III. Науковці АПН України – ювіляри року.

До розділу внесено ювілеї видатних діячів освіти – провідних учених Академії педагогічних наук України та науковців із понад 10 наукових інститутів АПН України, які роблять вагомий внесок у розвиток української педагогічної науки, психології, освіти і практики. Відмічено також ювілейні дати іноземних членів АПН України (з Австрії, Греції, Канади, Німеччини, Польщі, Росії, США та інших країн).

З часом виникла потреба у створенні допоміжного апарату до «Календаря», який нині складається з іменного покажчика та списку використаної літератури (близько 40 назв), які подаються в кінці видання. У відділі наукової бібліографії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено зведену картотеку іменних

показчиків календарів за 5 років, яка й надалі щорічно буде поповнюватися новими іменами. Наявність такої картотеки уможливує швидке отримання інформації про ту чи іншу особистість у календарі відповідного року.

При упорядкуванні «Календаря» враховуються зміни, які відбуваються в реформуванні й модернізації освіти України. На основі нових навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів України до «Календаря» вносяться ювілейні дати життя й творчості видатних учених із різних галузей науки, письменників, літературознавців, бібліотекознавців, а також дати історичних та суспільно-політичних подій. Певне місце у виданні займають ювілейні дати ухвалення актуальних або історично значущих нормативно-правових документів загальної середньої освіти та вищої школи. Відстежуючи зміни, що відбуваються в нашій державі, «Календар» інформує про професійні та громадянські свята, зокрема й ті, які з'явилися нещодавно: День науки, День знань, Всеукраїнський день бібліотек, День Матері, День Європи, День Прапора та ін. Не залишаються без уваги основні релігійні свята – Різдво, Великдень, Трійця, День Святого Миколая тощо. Педагогічна спрямованість змісту «Календаря» вимагає уваги та коніткої праці щодо віддзеркалення історії педагогіки, розвитку педагогічних ідей і персоналій минулого. Тому зміст «Календаря» відображає різні періоди розвитку української національної педагогічної думки від Х ст. до ХХІ ст. У «Календар» увійшли відомості про відомих діячів Київської Русі: Ярослава Мудрого, великого київського князя, якого справедливо вважають поширювачем писемності та книжності на Русі; Іларіона Київського і Феодосія Печерського, давньоруських церковних письменників, просвітителів; Володимира Мономаха (його «Повчання дітям», яке є визначною найдавнішою пам'яткою вітчизняної педагогічної думки).

«Календар» відображає також ювілейні дати представників гуманістичної культури періоду ХІІІ–ХVІ ст., зокрема педагогів, церковних діячів, просвітителів, а саме Юрія Дрогобича, Івана Федорова (першого слов'янського друкаря), Максима (Мелетія) Смотрицького, Лаврентія Зизанія. Козацька доба (друга половина ХVІІ–ХVІІІ ст.) розглядається як «доба українського бароко» і пов'язується з діяльністю Київської колегії, а згодом – Академії. До видатних представників цього періоду належать Петро Могила,

Інокентій Гізель, Симеон Полоцький та багато інших особистостей, ювілейні дати яких відзначено в «Календарі».

У «Календарі» відмічено ювілеї видатних педагогів, діячів освіти, мислителів XVIII–XIX століть, зокрема Михайла Максимовича, Олександра Духновича, Костянтина Ушинського, Миколи Корфа, Василя Гнілосирова, Володимира Антоновича та інших визначних педагогів.

За роки існування Української держави (1917–1920) було сформовано національну шкільну політику. Українські педагоги створювали національні підручники, впроваджували у педагогічний процес українознавчі дисципліни. Плідно в цей час працювали і розвивали свої педагогічні ідеї й положення Софія Русова, Яків Ченіга, Спиридон Черкасенко, Іван Огієнко, Володимир Дурдуківський та інші українські педагоги, ювілейні дати яких теж вшанував «Календар». Після 1985 р., коли відбулося переосмислення розвитку педагогіки в Радянському Союзі, почали відроджуватися заборонені імена та факти, які стосувалися освіти й культури в Україні. До «Календаря» увійшли імена педагогів, які були заборонені радянським режимом, – Григорій Ващенко, Августин Волошин, Степан Сірополко, Іван Огієнко та інші.

Після здобуття незалежності України (1991) розвиток національної науки і школи стає офіційним державним напрямом, створюється національна система освіти з новими структурою і змістом, тому важливо правдиво подати в «Календарі» представників національної педагогічної думки минулого, які зробили значний внесок у педагогічну науку.

За обсягом і складністю підготовчої роботи «Календар» є одним із найскладніших і найбільш трудовитратних видів бібліографічних та інформаційних посібників. Щороку вирішується складна проблема – виявлення найважливіших дат. Основні джерела пошуку, які ретельно переглядаються укладачами: «Українська педагогіка в персоналіях» (у 2 кн., Київ, 2005), «Український педагогічний календар» (Київ, 2002), «Педагогический энциклопедический словарь» (Москва, 2003), «Українська літературна енциклопедія» (у 5 т., Київ, 1988–1995), «Усі зарубіжні письменники» (Харків, 2005), «Лауреати Нобелівської премії, 1901–2001» (Київ, 2001), «Российская педагогическая энциклопедия» (у 2 т., Москва, 1993–1999) та ін. Для уточнення відомостей використовуються

«Український радянський енциклопедичний словник» (УРЕС, у 3 т., Київ, 1986–1987), «Енциклопедія сучасної України» (у 3 т., Київ, 2001–2004), «Енциклопедія історії України» (у 4 т., Київ, 2003–2007) та численні нові енциклопедичні довідники і словники (з педагогіки і психології, історії і філософії, фізики і математики, бібліотекознавства і бібліографії тощо), що вийшли останнім часом в Україні і Російській Федерації. Важливе місце серед джерел для уточнення і перевірки інформації займає «Календар знаменних і пам'ятних дат» Національної парламентської бібліотеки України [6, с. 17], який є одним з найбільш вагомих її видань. У 2007 р. йому виповнилося 50 років від виходу друком першого випуску (1957), «одного з найпоширеніших видань бібліографічної системи посібників, що склалася в Україні, який є важливим складником української національної культури» [9, с. 31]. Не без уваги укладача залишається щорічний «Український народний календар» (відривний) [11]. За словами відомого українського письменника В. Шевчука, це – «своєрідна маленька енциклопедія, яка несе в народ знання про наше минуле й теперішнє...».

У пошуках нових імен, які ще не увійшли до загальновідомих енциклопедій, переглядаються нові видання, що надходять до фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Нині цей процес набув особливої ваги, адже почали активно публікуватися архівні матеріали, повернулися зі спецховищ заборонені книги, відкрився доступ до надбань діаспори.

Найскладнішим питанням при укладанні «Календаря» є визначення достовірності виявленої фактографічної інформації. Основний блок проблем, із яким щороку доводиться стикатися укладачам, це:

1. Неузгодженість між старим та новим стилями.

Через розбіжності між юліанським і григоріанським календарями часто на сторінках одного довідника вказують то старий, то новий стилі, що без необхідних уточнень викликає непорозуміння.

2. Помилкові відомості у публікаціях.

Наприклад, у довідниках і виданнях, присвячених Олені Телізі, вказано рік народження 1907, а місце народження – м. Санкт-Петербург. Новітні дослідження науковців свідчать, що народилася видатна поетеса під Москвою у 1906 році. Не можна довіряти відомостям енциклопедій, які вийшли за радянського часу, коли йдеться про

рік смерті репресованих осіб. Найчастіше вказується 1942 рік, хоча дослідники їхніх біографій наводять зовсім інші дати [4, с. 21].

3. Різні датування одних і тих самих подій.

Зокрема, одні енциклопедії вказують рік народження Михайла Зоценка 1895, інші – 1894. Рік народження К. Д. Ушинського за одними джерелами – 1823, за іншими – 1824. Щоб уникнути непорозумінь, дата подається у двох варіантах і в календарях двох ювілейних років. Наприклад, 185 років від дня народження К. Д. Ушинського, видатного українського і російського педагога-класика, відзначатиметься у 2008 і 2009 роках.

4. Труднощі при встановленні дати заснування установи (навчальних закладів, освітянських бібліотек тощо).

Не завжди чітко в джерелах визначено офіційну дату заснування, зокрема, освітянських закладів. Деякі з них як дату заснування зазначають початок першого навчального року або урочисте відкриття закладу, що суттєво відрізняється від дати указу чи постанови уряду про їх заснування. В останнє десятиріччя більшість навчальних закладів змінили свій статус і назву, що ускладнює пошук історичних витоків та встановлення правильності дати заснування.

Підготовка «Календаря» – надзвичайно цікава творча справа, яка вимагає від упорядників знання історичного й сучасного матеріалу, вміння орієнтуватися у великій кількості інформаційних, довідкових, енциклопедичних джерел, схильності до копійки пошукової діяльності, що зрештою «формує «обличчя» «Календаря», сприяє його іміджу та популярності. Видання має бути простим у користуванні, доступним за формою, якомога повнішим за змістом, корисним за інформаційною насиченістю» [6, с. 23].

При підготовці чергових випусків «Календаря» планується вдосконалення його структури, розширення об'єму інформації та її якості. Перспективними напрямками в роботі над виданням є:

– супровід дат рекомендаційними списками літератури й докладними довідками (статтями), до створення яких можна залучити структурні підрозділи АПН України [10, с. 81];

– створення «Календаря» в «АБІС» «ІРБІС» як фактографічної бази даних [10, с. 81];

– збільшення накладу «Календаря» у традиційному вигляді до такої кількості, яка забезпечила б потреби бібліотек освітянської галузі держави.

«Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки» є одним із перших, але вагомих кроків щодо систематизації відомостей про найвидатніші події й персоналії в галузі освіти та педагогіки України. Він є внеском ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у вивчення й поширення знань з педагогічної науки, освіти і практики, а також у розвиток галузевої рекомендаційної бібліографії та вітчизняного календаретворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексеев, В.* Прошедших лет календари / В. Алексеев // Календарь для учителя, 1991 / [ред.-сост. Т. Е. Песоцкая]. – М., 1990. – С. 20–21.
2. *Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського державного університету на 2008 рік : довідк.-бібліогр. вид.* / [упоряд.: Гончарова Л. В. та ін.]. – Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2007. – 59 с.
3. *Календар краєзнавчих пам'ятних дат, 2007 : реком. бібліогр. посіб.* / Закарпат. облас. наук. б-ка ; уклад. Т. І. Васильєва. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2006. – 491 с.
4. *Календарь-справочник* и записная книжка педагога на 1928/29год : справоч.-пед. часть / под ред. М. С. Эпштейна. – М. : Гос. изд-во, 1928. – 222 с.
5. *Климишин, І. А.* Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії / І. А. Климишин. – Івано-Франківськ : [б. в.], 1999. – 40 с.
6. *Кононенко, В. О.* «Календарю знаменних і пам'ятних дат» – піввіку / В. О. Кононенко, О. А. Рожнятовська // Календар знаменних і пам'ятних дат, 2007 / [НПБ України, Книжк. палата України]. – К., 2006. – I кв. (№ 1). – С. 17–24.
7. *Кушнарєнко, Н. Н.* Документоведение : учебник / Н. Н. Кушнарєнко. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Знание, 2000. – 459 с. – (Серія «Вища освіта XXI ст.»). – Про календарі. – С. 276–278.
8. *Мосина, Т. А.* Верный друг – календарь / Т. А. Мосина // Мир библиографии. – 2004. – № 6. – С. 26–33.
9. *Патока, В.* Календар знаменних і пам'ятних дат – важливий складник української національної культури / В. Патока, М. Дроб'язко // Вісн. Книжк. палати. – 1997. – № 7. – С. 31–32.
10. *Пономаренко, Л.* Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Лариса Пономаренко // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Вирій, 2006. – С. 75–83.
11. *Український народний календар, 2002 : [відривний].* – К. : Преса України, 2001.